

SZOCZIOLÓGIA.

ELSŐ RÉSZ.
HARMADIK FEJEZET.
(A mai kultúra eredete.)

I. Görög kulturanyagok.

Az előbbi fejezet fiziológiai vizsgálódásai után immár hozzáfoghatunk a mi kulturtestünknek, civilizációnknak — az organikus élet ezen óriás szülöttének — fiziológiai meghatározásához, s ez által meghatározhatjuk individuális helyzetünket is, a mely mind megannyi sejtegyisége annak a roppant élő valóságnak.

Először is az a kérdés, miből és hogyan fejlődött ki ez a kulturtest, a civilizáció?

Már a legrégebb történeti kor, a melyről írott emlékeink vannak, s a melyet általában a világtörténet első fejezetének tekintünk, beszél nekünk különböző kulturtestekről, többek közt a görög kultúráról is.

Egészen sajátságos fajta kulturanyag képződött ki a régebb, görög-kisázsiai kultúrában.

Hogy ezt az anyagot jobban meghatározhassuk, gondoljunk még egyszer azokra a mikroszkopikus kicsiny jóságokra, melyek a sejtprotoplasmákban, mint sajátságosán összetett és kialakult szemcsék, pálczikák, kristályocskák foglaltatnak, s melyekről föl kell tennünk, hogy összes funkcióikat a protoplasma szövetéletemben fejtik ki. Ha már most az ember kulturprotoplasmájában található, sajátságosán összetett és kialakult kultur-eszközöket épen olyan mikroszkopikus nagyságban képzeljük,

mint az alig látható sej tprotoplasma-képződményeket, akkor mi egy nyíl meg egy karó, egy fejsze meg egy kapa, egy ház meg egy hajó közt sem igen fogjuk felismerni a különbségeket. Akkor ezek is csak sajátságos pálczikák, jegeczecskék és rögcsc-kék lennének a mikroskop alatt. És ki tudja, nincsenek-e a sejtek pálczikái között épen olyan működésbeli különbségek, mint egy nyíl meg egy karó között? a jegeczecskék közt olyanok, mint fejsze és kapa közt? a rögcsc-kék közt végre, mint ház és hajó közt? Ha mi azokat a képződményeket, melyeket a mikroskop alatt alig hogy meglátunk, olyan nagyságban szemlélhetnők, a milyenben például egy ház, meg egy hajó áll előttünk, meglehet, hogy akkor azokban a rögcsc-kékben épen olyan határozott és különczélú különbségeket ismernénk fel, mint a kulturképződményekben.

Bizonyos külső körülmények közt, a környező viszonyok bizonyos behatásai alatt, s meghatározott táplálkozási föltételek mellett — a melyek voltaképp, mind a környező külvilággal szemben fennálló anyagcsereviszonyok — támad a kulturprotoplaszmában több nyíl, más körülmények közt viszont több karó, a szerint, a mint például a földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozó kulturembereknek bizonynyal több karóra van szükségök, mint azoknak, a kik vadászatból élnek, vagy a kik önvédelemre vannak utalva; ezek persze nagyobb hasznát veszik a nyílnak. így keletkezik továbbá az egyik kulturprotoplaszmában több fejsze, a másikban több kapa; itt több, ott kevesebb hajó. Szóval, ezek mind kulturprotoplasmatikus képződmények, melyek bizonyos anyagi életfolyamatok közt fejlődtek ki; e képződmények azután működésökben bizonyos folyamatokat hoznak létre, bizonyos más folyamatok létesülése, viszont egészen tőlük függ. E képződmények különbségei összefüggésben vannak az életfolyamatok módosulásaival. így fejlődtek ki Kis-Ázsia helyi, éghajlati, táplálkozási viszonyainak következtében bizonyos külön sajátságai a kulturanyagoknak, daczára az akkori magasabb fokú kulturnépek közös sajátságainak, melyek a közös indiai eredetből származnak.

És a mint a sejtprotoplasma mineműségének különféle-
ségeiből a sejtek életműködésének bizonyos különféleségei származnak, épen úgy keletkeztek a kulturfunkciók bizonyos különféleségei is a különféle kulturprotoplasmatikus mineműség folytán. A hol az életfolyamatok inkább azokhoz a pálczikákhoz voltak kötve, a melyek esetleg nyílnak s nem karók voltak, a hol tehát

az életműködések nagyobb térre terjeszkedtek ki, mint lehetséges a földművelésnek mindig szűkebb határu keretében, a hol a kulturprotoplasmatikus anyagok helyileg is nagyobb tért foglaltak, ott az individuum nagyobb mozgékonyága is inkább lehetővé vált, mint a földművelésnél, épen a hogy a sejtmag is szélesebb körű mozgást végezhet egy szélesebb körű sejtprotoplasma-tömegben, mint egy kisebb tömegű szűkebb protoplaszmában. A hol a kulturprotoplaszmában több a fejsze, mint a kapa, ott következésképp fejlettebb tektonikus tevékenység nyilvánul, a hol több a kapa, ott fejlettebb földművelő tevékenység. A tektonika az ó-görögöknél érte volt el legmagasabb fokú kifejlődését a minék képét, a mi mai arkhitektúránk is megörizte; a klasszikus építészeti formák eredetileg a kis-ázsiai fatektonika származékai.

Ilyen és hasonló természetű különféleségek lassankint mindig nagyobb és nagyobb különbségeket támasztottak az életfolyamatokban. A kulturprotoplasma-anyagoknak bizonyos más, addig még közös képződményei is módosultak, még pedig olyan irányban, a melyet egymástól különböző alkatelemeik elébök szabtak. Így módosultak különösen minden vitális anyag legfontosabb képződményei, azok a képződmények ugyanis, melyekben a mozgékonyág jut érvényre. Minden sejt élete az anyagok mozgékonyágán fordul meg. Állandó atommozgékonyág nélkül szó se lehet az életfolyamatok megújulásáról. Magasabb fokú sejteknél, a sejtmag és protoplasma közt megosztott külön munka mellett, a protoplasmaképződmények állandó mozgása tapasztalható, a mely mozgás voltaképp az anyagcsere-folyamatok közlekedési módja. De a sejtmagvak is protoplasmájokban állandóan arrafelé mozognak, a hol a sejtprotoplasmák életműködései a legélénkebbek, épen úgy a hogy mi emberek is ott mozgolódunk a hol kulturprotoplaszmánk, kultureszközeink folyamatai, vagyoni míveleteink a leghathatósabban működnek. A mechanikus irányt tekintve voltaképp a mozgékonyág a célja minden fiziológiai organizmus kifejlődésének. Minél magasabbak a fejlődés fokai, annál hatványozottabb mozgékonyágot ér el az élet. így van ez az egyes sejtekben, a melyek végre olyan rendkívüli anyagi mozgékonyágra jutnak, a milyent például ideg- és gondolatéletünk sejteinél találunk, a hol az anyagi közlekedés és csereviszony egy pillanat alatt létesül; így az állatvilágban, hol a test sejtsjei folyton hatványozódó mozgékonyágra képesek; így egészen az emberig, a ki

kulturprotoplasmatikus anyagai által ismét csak az életnek ugyanazt a mechanikus irányát követi és a mozgékonyaságnak mindig hatványozottabb erejű eszközeit hozza létre.

Az anyagi mozgékonyaság eszközei, módjai, kialakulásai, melyek a rokon eredetű népek kulturprotoplaszmájában még közös képződmények voltak, a görögöknél már módosuláson mentek át, még pedig az idő folytán támadt különféleségeknek megfelelően. Náluk nagyobb mozgékonyaságra való képesség nyilvánul, mint például az egyiptomiaknál; mert kulturtevékenységeik és eszközeik kevésbé állottak a földművelés szolgálatában. A magasabb tektonika, mely a görögöknél kifejlődött, azok a hatások, melyek e kulturanyagokból és eszközökből kiindulva más kulturképződmények keletkezését is előmozdították, mindezek új tevékenységek szülői voltak, a melyeknek legfontosabb anyagát, mint pl. a hajót is, egy magasabb tektonika, egy hatványozottabb faragó művelet hozta létre. De vannak helyi és földrajzi körülmények is, melyek a kulturprotoplasma-termelő folyamatokra irányítólag hatottak: a görögöknél a mozgékonyaság fejlődésének és terjedésének rendkívül kedvezett a víz, a tenger, s így keletkezett lassankint a mozgékonyaságnak egy új, jelentékeny foka, a kultúrának egy új jelentékeny élettevékenysége: a görög hajózás.

E kulturanyagi képződmény, a görög hajó fiziológiai fontosságának kellő méltatása végett, — mert hát a hajónak magas fokú tektonikus kialakulása a kulturanyagoknak eddig el nem ért mozgékonyaságát vonta maga után, — gondoljunk csak arra, hogy milyen hatása volt később a gőznek, vasútnak, gőzhajónak és motoroknak. A kultúra előbbi alacsonyabb fokaihoz viszonyítva nincs különbség a kettőnek jelentősége között.

A fejlődésnek ez a módja a görög világot olyan élettevékenységgel és anyagokkal telítette, a melyek a többi kultúrákkal szemben egészen új s a későbbi továbbfejlődésre fölötte jelentős sajátosságokat juttattak érvényre.

Mindenekelőtt egy sajátosan fejlett kulturprotoplasma hatványozott mozgékonyasága lép működésbe. A görög kulturanyagok utat törnek, hogy minél szélesebb területeken olyan kulturanyagi folyamatokat, kölcsönhatásokat, protoplasma-halmazódásokat hozzanak létre, a milyenre azelőtt nem volt példa. Különösen rendkívül élénk protoplasma-halmazódás támad, mindenféle protoplasmaszerű anyagok lekötése, általános növekedése a vagyonnak, a kulturerők és tevékenységek anyagi

egyenértékének, a miből az újabb és újabb erőknek mindig újabb és újabb tartalékforrásai fejlődnek. Ez életanyagok szövete most mindig nagyobb körre terjed, de csak abban az irányban, a hol megkívánt kedvező viszonyokra talál. E szövet aztán idegen kultúrákkal, idegen protoplasma-anyagokkal jut érintkezésbe. És ekkor az idegen meg a görög kulturanyag közt egy tisztán kémiai természetű folyamat keletkezik.

II. Kozmopolita kultúra keletkezése.

Azok a kulturanyagok, melyekkel az újonnan fejlett görög kultúra érintkezésbe jutott, mind alacsonyabb fokú synthesisek voltak. Az akkori civilizáció legmagasabb foka, még az egyiptomi is, nélkülözötte a magasabb fiziológiai fejlettségnek azt a fizikai ismertető vonását, a mely a görög civilizációt az egyiptomi fölé emeli, t. i. a hatványozottabb mozgékonyt. A hol tehát a görög kulturprotoplasmák más kultúrákkal érintkeztek, ott mindig egy magasabb synthesis egy alacsonyabbal került össze. Azonkívül megjegyzendő, hogy mindazok a kulturanyagok, melyek ott érintkeztek, eredetileg egy közös törzsből, az indo-altaji népfajból származtak. Ennélfogva sok közös kulturanyagi elemök volt, olyan elemek, a melyek egymással rokonok voltak és csupán gyöngébb vagy erősebb módosulásai eredetileg ugyanazoknak az alkatoknak. Ilyenformán a görög kulturszövet mindenfelé talált olyan anyagokat, a melyeket közvetlenül fölvehetett saját protoplasmájába, a melyek résztvehettek az ő anyagcsere-folyamataiban, a mi tényleg meg is történt a kereskedelem útján.

Az anyagcsere azonban, melyet a görög kulturanyagok előidéztek, az idegen kulturszövetekkel szemben, tehát kifelé irányuló határában, voltaképp bomlasztó folyamat volt. Vagyis a magasabb synthesis kémiai hatása érvényesült; a magasabb és alacsonyabb synthesisek közt keletkező anyagcsere-folyamatokban ugyanis az anyagok kicserélése megbontja az alacsonyabb synthesiseket, a melyeknek atomjait a magasabb fokú erősebb synthesisek magukhoz ragadják s ez által a magasabb synthesis új anyagértékek birtokába jut. A kémiában ez a magasabb fokú oxigénvegyületek magasabb fokú szétbontóképességével függ össze (Spaltung). Ez oxigénvegyületek az alacsonyabb fokú vegyületekből egyes részeket kihalásnak, a mely részek

aztán új formájukban egy magasabb synthesisbe kerülnek. Alacsonyabb fokú oxygenvegyületek magasabb vegyértékű atomok hasonló hasadási folyamatát nem hozhatják létre; azok csak kisebb vegyértékű atomokat kapnak a saját magasabb vegyértékű atomjaiból, a melyekkel szemben épen a magasabb fokú synthesisnek erősebb vegyrokonsága érvényesül.

E kémiai folyamat kereskedelmi képmását könnyű felismerni. A görögök mindenütt az idegeneknek épen a legmagasabb fokú kulturanyagi értékeit ragadták magukhoz, a mint napjainkban is a mi kultúránk, az alacsonyabb fokú népekkel folytatott csere-kereskedelemben, a legértékesebb anyagokat szerzi meg. Viszont a mi legbecsesebb kulturanyagainknak, a a csereüzletben, semmi értékök az alacsonyabb fokú kultúrákra nézve, a melyek azokat a kulturanyagokat nem vehetik föl, mert nem alkalmasak az ő alacsonyabb synthetikus folyama-
taikra. Mi csak kisebb értékű anyagainkat adjuk nekik cserébe az ő legbecsesebb anyagaikért. Így történt ez a görögöknél is; a kulturanyagok kicserélése mindig a görögökre nézve volt nyereséges.

Így növekedett a görög kulturszövet. Megbontotta az alacsonyabb synthesiseket, a melyeknek anyagait nagyon is magába tudta olvasztani; az alacsonyabb synthesis pedig ilyenformán tönkrement.

Így terjedt szét a görög kulturszövet; összeszedte mindenfelől a kulturértékeket, fölvette magába, s a fölvelt értékek az eredetileg tiszta görög kulturanyagot új kulturanyaggá változtatták, a melynek új kulturélete volt, új életnyilvánulásokkal.

Elég világosan kimutatható, az eredetileg tiszta görög életből, hogyan lesz új, kozmopolitikus kulturanyagokból támadt élet. A görög történelem folyamán Spárta nyújtja nekünk az ó-görög élet utolsó képét; a homeri világnak ez az utolsó mozzanata. Ezzel szemben az akkori modernizmus Athénben fejlődik ki, Athén válik azon újabb protoplasmikus folyamatok központjává, a melyekről az imént szóltunk. A hatalmas új szellem válságos hódítása, az újabb folyamatok bomlasztó erejének feszültsége következtében még egyszer föllobbant az ó-görög szellem Spártában, Spárta Athén ellen támadt és azt le is győzte; de azért a magasabb kultúra, a magasabb fokú synthesis, az athéni civilizáció az, mely véglegesen diadalmaskodik Spárta fölött, s az új szellem kulturfolyama-
taiban az új kulturélet mind hatalmasabban bontakozik ki.

Spárta csak a falait rombolta szét Athénnek, míg a magasabb fokú athéni synthesis Spártának a halála volt.

Spárta és Athén viszálykodása jelzi az ó-görög kultúra átalakulását azzá az új kultúrává, mely a fölvetett kozmopolitikus kulturanyagok következtében már maga is kozmopolitikus kultúra, mely az emberiségnek egészen új életét rejtette magában, új életfunkciókkal, a civilizáció új életnyilvánulásaival.

A teremtésnek egy új korszaka volt az, a mikor szétterjedt az új organikus kulturszövet az ő protoplasma-anyagaival, melyek már a legmagasabb fokú synthesishez tartoztak. Új fajta életfolyamatok sorakoztak egymás mellé ebben a kulturszövetben.

Az új kultúra bomlasztó munkája más synthesisek életanyagaival szemben ott volt nehezebb, a hol aránylag szintén magas fokú kultúrát kellett megbontania, tehát az egyiptomi az ó-görög kultúránál; a hol azonban csekélyebb ellenállásra s így kedvezőbb viszonyokra is talált — mint az appenini félszigeten — ott rohamosan fejlődött mindig tömöttebb és tömöttebb kulturszövevé. S minél tömöttebbé vált ott a kulturszövet, az új kultursynthesisnek minél több anyagát illeszthette be szervesen a maga anyagcsere és kiegyenlítő folyamataiba, a mely működésében egyébiránt az idegen synthesisek most mindig kevésbé zavarhatták, szóval minél jobban megizmosodott az új szövet súlyban és tömegben, annál inkább feléje irányult minden oldalról az anyagcsere, és ott központosult, s annál szaporábban fejlődtek ki ott a kulturanyag-tömegek legnagyobb fokú sűrűségében az új kulturtest központi szervei. És kifejlődött Róma, a kozmopolitikus, internacionális római birodalom.

III. A kozmopolita kultúra új szövete.

Róma, a római világbirodalom, a nagycaesari kulturtest már az az organikus valóság a maga teljes kifejlődésében, a melyet mint civilizációt kell tárgyalnunk. Ezen új organikus valóság életének megismerése végett lépésről-lépésre kell követnünk az ő fiziológiai kibontakozását.

Az új kulturszövet az eredetileg ó-görög szövet struktúrájából származott. Ez a struktúra, a kulturéletnek, közlekedésnek, az egyének csoportosulásának az az összefüggése bizonyos közös működési körbe, városokba, az együttélés szűkebb és tágabb

formáiba, ez a struktúra volt a civilizált kulturtest fennmaradásának is az alapja. Ebben a struktúrában először magasabb synthesissel bíró kulturanyagok képződése kezdődött, s a folyamatok magasabb fokú synthetikusán szervezett egyénekből indultak ki, a kik most lassankint a saját újabb műveleteik hálózatát fonták a régi görög kultúra fölé. Az új hálózat, a mely végre is a régi szövet struktúrájából bontakozott ki, ilyenformán megtartotta az öröklött típust; a régi típus csak módosult lassankint, s az új hálózat úgy jutott a maga sajátos fejlődési fokára; csak lassankint jelentkeztek bizonyos eltolódások, új fajta alakulások a közös törekvések, együttes működések elrendeződésében, formáiban.

Mikor az új szövet növekedése mind előbbre haladt, mikor az új synthesis a maga növekedésének mind jobban átható anyagi folyamataival már az eredeti szövet határait is túllépte, akkor a határon kívül eső növedékek is szépen alkalmazkodtak az öröklött típushoz; a kolóniák csak a meglevő szövetet terjesztették tovább, kulturanyagi folyamataik gyökere a már meglevő struktúráig nyúlt vissza. De minthogy ez a struktúra egy új, a mint már neveztük, kozmopolitikus kulturéletnek az alakulásait rejtette magában, ennél fogva a kolóniák is hozzájárultak az öröklött struktúra módosításához.

Ennek az anyagi módosulásnak a típusa közelebbről is meghatározható. Az öröklött struktúra, mint a régi szövetben eredetileg itt is cenzalizáló struktúra volt, mely egyesítette a görög kultúra anyagcseréjét bizonyos együttes funkciókra, bizonyos állami és nemzeti célok felé törő testi tevékenységekre. Ezek az együttes funkciók olyan kulturanyagi műveletek életfolyamaiból származtak, a mely műveletek már a görögöknél megvoltak; ilyen műveletekből keletkeztek most az együttes funkciók. A hol pedig új életfolyamatok támadtak, a hol új kulturélet fejlődése indult meg, ott ezek a régi funkciókból alakult folyamatok mindig kevésbé és kevésbé feleltek meg az újabb igényeknek.

Tudjuk a történelemből, hogyan bomlott meg mindig jobban és jobban az állami együttélés régi ó-görög rendje. Az új, kozmopolitikus kulturéletnek élénkebb folyamatokra volt szüksége, hogy a maga legfontosabb kulturfunkcióinak a határon túl is tért biztosítson. Az előtt az anyagcserének erőket kellett vinnie a központi szövet számára; most a központi szövet úgyszólván csak arra való volt, hogy a kolóniák funk-

cióit előmozdítsa, mert a kolóniák szolgáltatták az új kulturhálózat legbecsesebb elemeit. Erre vehető bizonyos ellentétis irány az öröklött struktúra meg azon új kölcsönvonatkozások közt, melyek az együttes funkciók nyomán támadtak. Az öröklött struktúra most már voltaképp csak egy funkció-képlet, bizonyos előbbi összefolyamatok föntartása végett. Ez a funkció-képlet azonban mindig kevésbé és kevésbé felel meg az újabb összefolyamatoknak, minélfogva ezek most bizonyos új funkcióképleteket keresnek. Az öröklött struktúra egykor együttes funkciókba foglalta össze a folyamatokat; de az új összefolyamatok már arra néztek, hogy belőlük bizonyos új elrendeződés alakuljon ki. Az öröklött struktúrának egykor bizonyos vonzó, cenzalizáló hatása volt; az új kulturanyag összefolyamataiban most mind messzebb hajtó, decenzralizáló hatás nyilvánul.

És így támadnak új mesgyéi, újabb utjai a kulturanyagcserének és új vonatkozások, új elrendeződések az együttható funkciókban; a régi együtthatás struktúrája lassankint egészen veszendőbe megy, a régi Görögország struktúrája lassankint átalakul egy olyan új kulturszövet hálózatává, a melyben az öröklött struktúra vonzó erejét a kozmopolitikus összeköttetések megbénítják, a hol a kultúra folyamatai a kulturprotoplasmák olyan útjain haladnak előre, a melyeket maguk képeztek ki.

Így módosul lassankint az öröklött testi kialakulás, az átvett struktúra, hogy belőle az összefolyamatok új rendje támadjon. Mert bizonyos elrendeződésnek kell lenni az összefolyamatokban, a hol az egyének összefüggő, protoplasmatikusan összekapcsolt anyagcserében élnek.

Az öröklött struktúra annál kevésbé volt alkalmas az összefolyamatok összetartására, minél jobban kiváltak az újabb folyamatok és minél erősebben kifejlődtek, hogy a régi struktúra elbontásával önálló anyagcserét vigyenek be új szövetükbe. Az öröklött struktúra, a maga berendezésében, a mint az anyagcserét az előbbi módon folytatta, természetesen alkalmasabb volt olyan kulturfolyamatok vezetésére, a melyek még a régi kulturvilág körébe vágtak; csakhogy ez alatt az újabb folyamatok mind hatalmasabban fejlődtek ki a magukszabta úton, a magukalkotta kulturszövetben.

Látjuk, a görög struktúra felbomlása után, a modern folyamatok mindig bújább kialakulását, azon az egész területen, mely magába foglalta a görög kultúrából származott kozmopolitikus kultúrát. Az új szövet élt és uralkodott mindenütt,

az ő kulturanyagi kölcsön-vonatkozásainak lüktetését lehetett érezni minden irányban, önkényt, maguktól, spontán cserélődtek mindenfelé anélkül, hogy valamelyes struktúra, központilag működő szervezet tartotta volna fenn az anyagcserét. Valósággal az anyagcsere spontán forgalma volt az, a mi az egész kulturszövetet egységesen összetartotta és az egész szövet összetartó struktúrájáról csak annyiban lehetett szó, a mennyiben az előbbi szövet régi típusa még itt-ott fenn tudta magát tartani. De az új típus kifejlődése, az új testi átalakulás, egy új teremtséssel való fiziológiai újrabeépítés már folyamatban volt.

Az új szövet növekedése pedig ott a legbújább, a hol az előbbi struktúra átöröklött típusa legkevésbé zavarja az új folyamatok saját külön útjának kialakulását, a hol egy ilyen régibb struktúra csak a leggyöngébb ellenhatást képes kifejteni az új szövet irányzatával szemben — mint ez, például, az etruszk kultúrában előfordult. Itt már meg volt az anyagok hajlamossága — még pedig görög kulturanyagok korai behatása következtében — az új folyamatok számára s az így előkészített anyagot csak épen föl kellett venni az új szövetbe; aztán itt a struktúra a fejlődésnek sokkal alacsonyabb fokán volt, mint a görög, és gyöngébb fejlettségű volt, mint bármely struktúra az új életfolyamatok hatáskörének egész területén. Az összes fizikai körülmények ilyen kedvező alkalmatosságánál fogva, itt a leggyorsabban alakultak át a korábbi anyagcsere-folyamatok; hamarosan az új folyamatok új, külön pályáiba kanyarodtak be, hogy egy teljesen és önállóan a saját folyamatai számára fejlesztett kulturszövetet juttassanak uralomra.

A kulturszövet leghatalmasabb, bújább és tömöttebb képződése az appenini-félszigeten következett be. Már elejétől fogva a szövet mindig távolabb és távolabb eső pontjaira fejtve ki azokat a hatásokat, melyek az új kulturélet folyamatai voltak, mindig szélesebb és szélesebb területekről olvasztotta magába a szövet az idegen kultúrák legnagyobb becsű anyagait a maga új, kozmopolitikus életfolyamatai számára... Nem valamely régi struktúra táplálása volt többé a cél, hanem hogy az új folyamatok azonnal megfelelő tevékenységekhez jussanak. Már elejétől fogva olyan összefolyamatok támadtak, melyeknek céljuk volt minél jobban kiterjeszteni azokat a beolvasztó műveleteket, melyek nyomán az új kulturélet synthesise létrejött.

Hol a szövet a legsűrűbben növekszik, hol legbújább az anyagcsere folyamata, hol az anyagcsere-folyamatok a maguk-

képzette utakon a legélénkebbek, arrafelé hömpölyög mindenünnen az egész kulturszövet összes anyagcsere-folyamata. Így a kulturszövet útjai lassankint mind tökéletesebben kifejlődtek s a közlekedés számára mind alkalmasabbak lettek s már mind Rómába vezettek. És ez utakat lassankint mindig több és több olyan folyamat járta, mely az általános anyagcsere folyamatai közé tartozott. A szövet legtávolabb eső pontjait összekötő vonalak mind Rómán mentek keresztül. És hasonlóképp Rómában képződtek a szövet azon elrendeződései, a melyek mindinkább beváltak az egybevágó összefolyamatok végrehajtására. Az előbbi görög kultúra tagozott, foszlányos struktúrája helyett itt most az egész szövet alkati összetartásának és együthtésének egészen új struktúrája épült föl s végre minden beolvadt ebbe a struktúrába, melyet mi római, világbirodalmi, kozmopolitikus, caesari struktúrájának nevezünk.

Ez az új római-caesari struktúra kiterjeszkedik, és elfödi most az előbbi szövet struktúráját. És elnyom mindent, a mi csak görög eredetű kultúra. A mi most, az új értelemben, csak kultúra volt, az mind római is volt és rómaiak voltak mindazok, a kik e kultúrához tartoztak. A caesarizmus annyi volt: mint egy egész kulturtest kozmopolitikus egységes köre.

És a caesari szervezkedés kifejlesztette azt a militarizmust, a melynek legsajátosabb funkciója nem abban állt, hogy népek ellen támadjon és azokat harcokban leverje, hanem hogy kulturmozgalmakat indítson meg, kolonizáljon, közlekedési utakat építsen, kulturműveleteket hajtson végre és fentartsa az együttes tevékenységek kozmopolitikus összekötő útjait.

A caesarizmus, egy szóval, az újonnan támadt nagy kulturtestnek teljes valójában kifejlett új struktúráját jelentette.

IV. Az új kulturanyag keringése.

Ez az új struktúra azonban az anyagcsere összefolyamatainak is valami új összefüggését hozta létre; új, megváltozott viszonyok, kölcsön vonatkozások támadtak, eltérők azoktól a viszonyoktól, melyek az előbbi struktúrában előfordultak.

Az ó-görögből mintegy kinőve, az új szövet most, nagyobb mozgékonyságának segítségével, a legkülönfélébb anyagokból táplálkozott, a mikkel csak érintkezésbe jutott; mert képes volt fölszíni azokat és magába olvasztani. Jórészt a természet nyers anyagai voltak ugyan, a mik kulturanyagokká változva a kultur-

protoplasmát alkották, de voltak bizonyos fiziológiai eredetű anyagok is, más kultúrák kész kulturanyagai, melyeket az új szövet fölszított magába, s épen ezek alkották benne, a régi szövettel szemben, a módosulások anyagi elemeit.

Az alacsonyabb állatfajoknak még nincsenek az átöröklések hosszú során át kialakult szervei a melyek megfelelő elkülönített tevékenységeket végezzenek; a mi testi szervezetünkkel összehasonlítva, ezek az állatfajok még csak rendkívül kezdetleges sejtszövedékek, a melyekben a táplálkozási folyamatok nem állandó alkatú készülékek útján történnek, mint a milyen a száj, a torok, a gyomor a magasabb szervezetű élőlényeknél. A környező anyagokkal szemben az áthasonító műveleteket az egész test végzi; az anyagcsere egyik vagy másik módját intéző különféle sejtcsoportoknak különválása aránylag még igen csekély. A test szervezeti berendezése ezeknél az alacsonyabb fokú állati organizmusoknál még, úgyszólván, csak bizonyos csoportosulás, csak elrendeződése a sejteknek bizonyos külső struktúrába. Olyan magasabb rendű szervek sajátos képződése, a milyen szerveket a nagyobb fejlettségű állatoknál találunk, az már az állati életnek igen magas foka. Egyébiránt az alacsonyabb állatfajok struktúrájában előforduló módosulások, átváltozások voltaképp szintén csak új csoportosulásai, új elrendeződései a sejteknek, új kapcsolati hálózatok bizonyos összefolyamatok vezetésére.

Ismételjük: a kultúrát nem szabad az egyik vagy másik állati organizmus másolatának tekinteni. Nem szabad elfelejteni, hogy minden egyes organizmus, az ő anyagi és szervezeti kialakulásában, tisztán az egyes anyagi élet és az annak megfelelő sajátos viszonyok szerint képződött. A hol az anyagi elemek, valamint a környező viszonyok is nem ugyanazok, ott nem is képződhetnek újra az organizmus ugyanazon alakjai. Ennélfogva a kultúra-testek egyes fokaiba nem illeszthető be az élő vagy kihalt alacsonyabb állatfajok egyik vagy másik fajta formája. Csak a magasabb ritmusban jelentkező fiziológiai típusról van szó, csak az anyagi összefüggés fiziológiai folyamatairól, törvényeiről hasonló fejlődési fokon.

Ha most megfigyeljük fiziológiai összefüggését a kulturtest azon anyagcsere-folyamatainak, melyek a caesari struktúra kifejlődése előtt és magában a caesari struktúrában is érvényesültek, olyan dolgok fiziológiai fölismerésére fogunk bukkanni, a mely dolgok életünkre vonatkozólag a legnagyobb fontosságúak.

Mikor a kultura, mely a görög kultúrából nőtt ki, más, idegen kultúrák anyagaival jutott érintkezésbe, a fölvelt anyagok, természetesen, a kulturtest kulturanyagi forgalmába kerültek. Ezek az anyagok idegenek voltak, idegen eredetűek, idegen synthesisből valók, mivel két idegen kultúrák hatása alatt és különös, eredetök helyén sajátos körülmények között képződtek.

Olyan anyagok, a melyek valamely oknál fogva a test áthasonító folyamataiba beváltak s így az anyagi gazdagságot, az anyagi protoplasmát is növelték, azonnal bizonyos új folyamatot indítottak meg. Ez a folyamat pedig nem volt egyéb, mint a föl vétel és áthasonítás munkája, s ezt a munkát a képződni kezdő s mind jobban szétterjedő új kultura minden egyes idegen ponton végrehajtotta. Így áthasonítva keringtek most az anyagforgalomban ezek a legkülönfélébb kulturelemek, a legkülönfélébb új protoplasma-elemek a nekik megfelelő protoplasmafolyamatokkal.

De láttuk, hogy a görög kulturszövetben itt-ott egészen különböző képességi fokok voltak épen azoknak az új elemeknek és új kulturfolyamatoknak a föl vételére. Az eredeti struktúra, a régi módi élet erre a föl vételre a legkevésbé volt alkalmas; de annál alkalmasabb volt az újabb élet, az újabb képződésű kulturszövet, a modern folyamatok minden útja, módja.

Ezzel azt akarjuk mondani, hogy az idegen eredetű anyagok az egész élő szövetben keringtek ugyan, mert hát az anyagcsere sehol sem szakadt meg, nem záródott el, csak hogy a kulturprotoplasmában, az egyes egyének életfolyamataiban ezeknek az anyagoknak föl használása nem volt egyenletes. A régibb jellegű kulturprotoplasmában, a régiek kulturgazdagságában nem volt meg a képesség, hogy az újabb folyamatokba beilleszkedjenek; olyan anyagok, a melyek az új kulturélet egyénei számára már becses elemekül kínálkoztak, a régi kulturélet egyénei előtt még értékteleneknek látszottak; a régi kulturélet egyénei nem voltak képesek az új kulturélet — vagy a mint kifejtettük: a magasabb synthesis — elemeit a maguk folyamatai révén áthasonítani.

Ugyanaz az eset, mint a fiziológiai testnél, a melyben szintén különböző anyagi elemek keringenek. A sejtek az anyagforgalomból csak azt kebelezik be, a minek földolgozását anyagi összetételök lehetővé teszi; a tőlük idegen anyagokra, a melyeknek kémiai földolgozására nincsenek berendezve, ügyet se vetnek.

Az anyagok feldolgozásának képessége igen különböző; de ebből a különbségből természetesen az is következik, hogy előnyösebben fejlődnek azok a sejtek, a melyeknek életfolyamataiba bizonyos anyagok beleillenek; az ilyen sejtek táplálkozása aztán bőségesebb is lesz, mint azoké a sejteké, a melyeknek ugyanazok az anyagok nem kellenek.

Így keringenek az idegen elemek az egész kulturtestben is, és minden egyes egyén fölveszi belőlük azt, a mit a saját fejlettségi fokához képest föl tud venni; a mi nem neki való, ahhoz nem nyúl hozzá.

Ez nem akasztja meg a test anyagi forgalmát; az idegen eredetű kulturanyagi elemek ott keringenek mind a testben s az egyik egyén fölveszi azokat, a másik érintetlenül hagyja, a szerint a milyenek a befogadó képességei. De bizonyos zavarok mégis föllépnek csakhamar. Azok az egyének, a kik a maguk életfolyamataiba fölvtették ez újabb képződésű anyagokat s velők újfajta behatásokat is a maguk előbbi élettevékenységére, tehát újfajta életfolyamatokat fogadtak magukba, azok az egyének most olyan sajátságokat fejtenek ki, melyek zavarólag hatnak a kölcsönös vonatkozásokra azokkal az egyénnel szemben, kik az új anyagi elemektől érintetlenek maradtak. E két különfajta egyén közt már nem következhetik be teljes mértékben az anyagcsere-folyamatoknak az a kiegyenlítődése, melyből az egyének összetartásának erőssége, a benső, kémiai vonzóerő fakad. Épen a kétféle egyén közt fennálló kölcsönös viszonyokban jelentkeztek e kornak sajátságos zavarai.

Az egyének egyik fajtája, a mely az újabb, kulturanyagi elemek iránt fogékony volt, kulturprotoplasmatisz anyagainak búja kifejlődéséhez, kulturgazdagsághoz s e gazdagsággal járó legélénkebb életfolyamatok birtokához jutott, még pedig annál nagyobb mértékben, minél inkább áthatották az egész testet a kozmopolitikus áramlatok. És látjuk az egyének másik fajtáját, a kiknél a kulturanyagok és gazdagsági elemek iránt sajátságos és mindig fokozódó idegenkedés fejlődött ki. Minél jobban áthatották a kultúra szövetét az újabb élet anyagi elemei és a velők járó képződmények és folyamatok, annál inkább keringtek a szövetben épen azok az anyagok, a melyeknek fölvtételére ezeknek az egyéneknek semmi benső, kémiai vonzóerejük nem volt. A vonzóerőnek e hiánya az ő életök folyamatát mind jobban lesúlyesztette az előbbi kevésbé összetett, kezdetlegesebb élet mindig korlátoltabb és korlátoltabb anyagi elemeinek szük-

ségletére; így növekedett mindig fokozatosabban és jutott uralomra a közömbösség a kulturanyagilag kevésbé tehetős egyének rétegeiben.

Ezt a korszakot követte nyomon a kereszténység kora.

De egy más törekvés is erősen kidomborodott a túlfeszült új törekvések e korszakában, az a törekvés ugyanis, hogy az egyének kölcsönös vonatkozásait valamiképpen kiegyenlítődségre juttassák. Mert az egyének kölcsönös életfolyamatai többé már nem vágtak össze, pedig hát az egyeseknek az volt a rendeltetésük, hogy együtt éljenek egy kulturtesti egységes életet. Ez az örök irányzat hozza létre a benső megfeszült törekvést az említett szakadás áthidalására, s ez a törekvés fejleszti most ki azt a magas fokú szemlélődő filozófiát, teozófiát, etikát, melyek annyira jellemzők a kereszténységet megelőző korszakra.

A törekvés határozottan arra az összetartozandó és életfolyamataiban kiegyenlítődségre utalt egész kulturtestre terjed ki. Az a gondolat, hogy a kulturegyének kozmopolitikusan együvé tartoznak, ez vált azon kor uralkodó eszméjévé; a régi, nemzeti istenektől elfordulnak, lassankint kialakul egy új isten eszméje, azon istennek az eszméje, a ki nem ismer semmi nemzeti különféleséget, a ki kozmopolitikus természetű istenség.

Csak hogy ezek az irányzatok, melyek az isteneszme alakulásában és kifejlődésében nyilvánulnak, éppen ezek támadnak mindig erősebben a kulturtest azon anyagi életfolyamatai ellen, a melyekből a benső kémiai vonzóerő megszűnése, következésképp az egyének összetartozásának fölbomlása ered. És mindazon folyamatok mérséklését, a mely folyamatok tulajdonképp az egységes testi összetartozás megbomlásának okozói voltak, éppen úgy megkívánta az egyének testi összetartozásának érdeke, mint az új isteneszme irányzata is. Így fejlődik ki a természetszerű összetartozás tevékenységében az a törekvés, a mi ekkor az egész filozófiai iránynak, az egész teozófiának és etikának is célja, hogy tudniillik a kulturanyagok, a gazdasági elemek folyamatait a kezdeti alacsonyabb fokokra szállítsák le, s ezáltal növeljék az életfolyamataikban megzavart egyének egységes összetartozásának a benső erejét.

A míg ebben az új, mindig növekvő szövetben a protoplasmikus anyagok az ő újabb synthesiseikkel arrafelé tarthattak, a merre az anyagcsere útjai a legsimábbak voltak, a hol a protoplasmák vonzóerői legjobban hatottak rájuk, addig mindenfelé többé-kevésbé élénk anyagcsere folyt. Mert azok

az egyének, a kik nem termettek az újabb folyamatok számára, e folyamatok mellett a nekik való anyagokat is megtalálták. Az újabb anyagi elemek ugyanis az egész anyagcsere összességében keringtek. S jóllehet az újabb elemek olyanok voltak, hogy az előbbi szövet elemeiből mindig többet és többet hódítottak át az új élet synthesisébe, azért az előbbi anyagcserefolyamatok, bár szűkebb mederben, úgy a hogy még tovább tengődhettek. De a mint az új szövet önálló organizmussá illeszkedik össze, melynek megvolt a maga alkotta és az új szövetnek megfelelően alakított szervezete, a mint az anyagcsere Rómában összpontosult s onnan fejtette ki ható erejét, akkor már bekövetkezett az új kulturanyagi elemeknek egységes kulturanyaggá való teljes átalakulása.

V. A római mint központi szerv.

A mi az előbbi szövetben még nem tudott egészen megvalósulni, az teljesen végbement a caesari Rómában.

Anyagok mindenfelől Rómába áramlottak. Az egész anyagforgalom Rómában központosult és Rómából szóródtak szét az anyagok az egész testbe.

A legkülönfélébb kulturanyagok, melyek ez időpontig mint anyagi elemek keringtek a szövetben, most egységesen összevegyültek ennek az egész szövetnek teljesen kialakult központi szervében.

Épen ez által a caesari Róma egészen új anyagcsereviszonyokat vitt be a kulturtestbe.

Milyen is volt az előbbi állapot, mely az új viszonyokat megelőzte? A szövet különböző részei, a mint egyik helyt ilyen, másik helyt amolyan kulturanyagi dolgokkal érintkeztek, melyeket aztán fölszárttak anyagcsere-folyamataikba, a szerint teltek meg a legkülönfélébb kulturanyagi képződményekkel. Ez anyagi képződmények természetesen megfeleltek a különféle szöveti részek helyi viszonyainak. A hol a kulturdolgok az ő sajátos kultur-folyamataikkal maradandó hatást gyakoroltak az életre, ott bizonyos megfelelő módosulások, különféle életmódok fejlődtek ki, s a különféle kulturdolgokhoz képest magától érthetően a módosulások is különfélék voltak. Így támadtak a dolgok természetes rendje szerint bizonyos különféleségek.

De minthogy ezek a különféleségek ugyanazon szövetben támadtak, s a szövetnek az innen-onnan fölszívandó idegen

dolgok számára egy azonos vegyrokonságot kellett magában rejtenie, világos, hogy csak olyan dolgok voltak föl vehetők, a melyek számára már eleve megvolt a szövetbe a kívánt vegyrokonság. Ennélfogva azok a különös kulturanyagi elemek, melyek az egyik vagy másik területen fölszívódtak és az új élet folyamatainak elemeivé lettek, nem maradtak különválva, mert szerteszt a szövetben rátaláltak a nekik megfelelő nagyobb vagy kisebb fokú vegyrokonságokra.

Másrészt azonban e különféleségek csakis e vegyrokonságokhoz képest terjedtek szét és váltak általánosokká. Mert a mint egyik helyt ilyen, más helyt ismét másféle kulturéleti módosulások jöttek létre, épen úgy a szövetben átmeneti módosulások is keletkeztek, a melyek épen azokat a különös idegen dolgokat juttatták az anyagcserébe. Egyiptomból, Szicziáliából, Carthagóból, Ibériából és Galliából való anyagok fölvételre találtak mindenfelé az egész szövetben, csakhogy minden egyes területen a helyi uralkodó viszonyok szerint fejtették ki hatásukat, Athénben és Korinthusban másként, mint Alexandriában vagy Syrakusában, vagy Tyrusban. A hatás külső jelensége pedig ilyen formán nyilvánult: minden egyes terület az életmód különös változatát mutatja föl. Máskép éltek az egyének Athénben, máskép Carthagóban, Alexandriában s így tovább, noha egy és ugyanazon kulturforgalom kötelékébe tartoztak. Az itt és ott előforduló különös kulturéleti anyagok ugyanis mind épen a maguk átmeneti módosulásaira akadtak, hogy a legkülönfélébb helyeken is mindenütt ép az ott meghonosodott különféle módon fejthessék ki hatásukat.

Így vizsgálgatva, hogy a szövetben milyen folyamata van az anyag elterjedésének, az ember még egy igen fontos mozzanatra bukkan. Az anyagelterjedés az egész szövetben a szerint megy végbe, hogy milyen sajátos vegyrokonságaik vannak azoknak az egyéneknek, a kik a szövetet alkotják; a hol tehát az összes kulturelemek olyan nagy tömegben terjednek el, a mint vegyértékeik is kapcsolódni tudnak a helyileg dívó életfolyamatokkal, ott a szó teljes értelmében önkéntes anyagcsere folyik. Más szóval, a legkülönfélébb idegen anyagok azon mértékben terjedtek el, a mint a szövet és az egyének részéről fölvételre találtak. Minden egyes egyén csak azt vette föl, a mi megfelelt neki, a mi kedvére volt. Rómából nem gyakoroltak erőszakot a szöveten, nem mondták: ebből az anyagforgalomból kell az egyének élnie, különben semmije se lesz. Ellen-

kezőleg, az egyikét a másik helyen, mindenütt, csak olyan anyagok terjedtek el, melyeknek az életfolyamatba való fölvételére megvolt az egyéni hajlam, még pedig olyan változati formában, mely megfelelt az egyéni életfolyamatoknak.

Ennek az önkéntes anyagcserének a folyamán mindenütt, és minden irányban, kiképződtek bizonyos, még pedig épen az egyes helyi életnek megfelelő áthidaló módozatai az általános anyagcsere-forgalomnak. Alexandria, Athén és Syrakuzza és a szövet valamennyi pontja kifejlesztette a maga sajátos életfolyamatait, a maga sajátos áthidaló változatait, még pedig önként és fentartva magának, hogyan és mily különös módon és formában vegyen részt a kozmopolitikus kulturforgalomban. Minden egyes világpiacz, úgyszólván, autonom uton fejlesztette ki a saját kulturfolyamatait.

Az új synthesist alkotó kozmopolitikus elemek ilyen módon az egész szövetben bizonyos, az egyes helyi folyamatoknak különösképpen megfelelő anyagi összetételeket képeztek; támadtak egészen különös, helyi fejlődésű sajátságok, az anyagcserének egészen különleges módjai, sajátos kultur kölcsönvonatkozások és minden egyes rész, minden egyes világpiacz, bizonyos meghatározott, önként kifejtett közvetítő folyamatok révén kapcsolódott a többi részekhez és ott minden egyes rész keletkezése szerint helyezkedett el.

De minden, a mi a szövetben az új, idegen, kozmopolitikus elemekből kifejlődött, az mind még csak egy-egy tagja volt egy kifejlődésben levő új synthesisnek. Tagja annak a végtelen magas fokú synthetikus összefüggésnek, mely létrejön a kulturélet anyagaiban. Azok mind csak tagok voltak, de olyan tagok, a melyek magasabban organizált életsynthesisekre törekedve, azért képződtek ki az előbbi, kisebb fokozatú tagokól, hogy a kultúra összes életanyagaival mindig szélesebb körű, teljesebb és mindig magasabban organizált összefüggést létesítsenek; olyan tagok, a melyek az anyagi élet magasabbra való bontásának, alakulásának megfelelően, egyszer létre jöve állandó tényezőivé lettek a tovább haladó alakulási folyamatoknak. Az új kulturképződmények mind tagok voltak, a melyek mindig jobban és jobban összekapcsolódtak egy magasabb fokú életbe, a mely csak lassankint támadt, tagjai egy magasabb fokú synthesisnek, a mely most lépésről-lépésre haladva, végre betetőzte a maga egész, teljes, összefüggő, óriási arányú épületét, beborítva vele mindent, a mi csak a

kulturélet körébe tartozott. És már keringtek képződmények, melyek egy új kulturéletnek, egy új civilizációnak mindig szélesbedő terjedelmű és tökéletesedő összefüggéséből származtak; csakhogy ezek a képződmények még nem voltak egységesek; az életanyagokat és életfunkciókat egységesen összetartó szerv még nem alakult ki. Egységesen összefüggővé, egész kiépülésében teljessé az új synthesis csak Róma által lett.

VI. Anyagi ellentét Róma és a birodalom között.

A mint Róma az egész kulturtest központi apparátusa lett s az általános anyagkeringés Rómán át ment végbe, attól fogva ott összpontosultak az új synthesis mindazon elemei, a melyek oda künn a szövetben, ez időpontig csak képződtek, még pedig spontán keletkezés útján és így természetesen különféle változatokban, a mint épen megfelelt az egyes képzőközpontok helyi viszonyainak. Eddig hiányzott az új kulturdolgok, egységes képződése. Elemeik eddigelé csak spontán terjedtek szét a szerint a mint; minden egyes egyén csak azt vette föl magába, a mi megfelelt hajlamának és otthagya, a minek nem volt rá vonzó ereje. Most azonban az összes elemek Rómába kerültek, hogy ott a legbensőbbben elegyedjenek, az anyagok mind egységes erjedésnek indultak, egymásután kibontakoztak a legmagasabb benső erő összes bomlasztó és újra képző folyamatai, és létrejött az egységes anyag.

A synthesis elemei és képzőanyagai a szövetben a különleges viszonyok szerint fejlődtek ki a maguk különböző összetételeivel és módozataival; Rómában egységes anyag vált belőlük, egységes vonatkozásban az óriási összefolyamatokkal szemben. Keletkezett egy újabb kulturéleti anyag, elütő a többtől mind, a mi a kulturszövetben csak előfordult.

Voltak az egységes anyagban olyan képződmények is, melyek a szövet egyes részeire nézve vagy egészen idegenek voltak, vagy olyan módozatokban hajtották végre folyamataikat, a mint ezek egyik vagy másik helyt a különleges viszonyoknak megfeleltek. Előbb már megbeszéltük, hogy az egymástól távol eső területek önként érvényesült közvetítő, átmeneti módosításokkal hogyan fejtettek ki összekapcsoló folyamatokat. Az új, a Rómában egységesen alakult anyag, a központi anyag most kivetődött a szövetbe, a hol ezáltal olyan elemek üzték egymást nyomon, a melyek eddigelé az egyes különvált vidé-

keken idegenek voltak; azok az összetételek, melyek itt, meg amott egészen más módon kapcsolódtak, zavarólag kezdtek hatni a helyi anyagcsere előbbi viszonyaira; mind annak, a mi a központi szervből kiáradt, majd itt, majd amott hiányzottak azon közvetítő kiegyenlítő formái, a melyek — a helyi kiegyenlítődés szükségleteihez képest — mindenütt önként keletkeztek a különleges anyagviszonyok és életmódok között, így keringett most az új anyag és nem voltak semmiféle anyagi átmeneti alakjai, hogy beilleszkedhesek az uralkodó kölcsönfolyamatokba. Új kulturanyagi vonatkozások, új kulturafunkciók voltak sajátos nyilvánulásai ennek a kulturálmánynak, mely Rómából kiindulva elárasztotta az egész kulturszövetet. A nép új, megváltozott vagyoni viszonyokhoz jutott; egészen más egyéni vonatkozások támadtak; új gazdasági irányzatok léptek föl: a caesari világhatalom megváltoztatta az élet tényezőit.

De más tekintetben is elütő volt a római-caesari központi anyag, a maga synthesisében. Az új anyagok, a mint a szövetben létrejöttek, mind megannyi magasabb vagy alacsonyabb fokú összefüggései voltak olyan kulturanyagi tényezőknek, a melyek egy fejlődésben levő magasabb synthesishez tartoztak s a mint már kifejtettük, tagjai egy synthesisnek, olyan végtelen összetételi sorozattal, a mely a kultúra magasabbra vallása által, magát a kultúrát magasabban organizált folyamatokhoz juttatja és az atomoknak, részeknek, tagoknak synthetikus összefoglalása után egy teljesebben zárt rendbe sorakozik. E kulturanyagok azonban sehol sem fejlődhettek ki tökéletesen, csupán a saját folyamataikkal ható kulturélet sehol se tudtak létesíteni, mindaddig, a míg egy egységes anyagcsere nem egyesítette az összes tagokat, a synthesis összes képződményeit. Róma, a caesari, kozmopolitikus Róma volt az, a mely végre a maga erejével minden anyagot magához vonva, központi erjesztés útján a synthesis minden tagját, az új élet minden képződményét egy egységes synthesisbe olvasztotta, egy mindenütt ható összefolyamat erőértékévé.

Nemcsak a vagyonosodás folyamatainak új viszonyai, nemcsak az egyéni életnek megváltozott kölcsönfolyamatai, megváltozott eljárási módjai s megváltozott gazdasági irányzatok léptek föl Róma hatása alatt, hanem az általános életnek is egy egészen új rendszere támadt. Új tevékenységek által, melyek a szövet összefolyamatainak sorába illeszkedtek, jutottak

érvényre az egyéni folyamatokban. Minden funkció értékét az határozta meg, hogy mennyit ér az általános közös római szempontból. A protoplasmikus anyagok részleges hatásai helyett a központi hatások jutottak a legmagasabb hatalmi erőhöz. Az egész birodalomban egy új rendszer keletkezett, egy új kialakulás, egy új anyagi dinamika az életfolyamatok egyéni irányzataival szemben és Róma a maga caesari központi struktúrájával, a maga egységes mivoltával, csak ezt a rendszert, ezeket az új dinamikus irányzatokat, csak ezeket az életfolyamatokat istápolta.

Róma minden kulturanyagot áthasonított. A szövet összes legmagasabb ható erejű, kulturállományi elemeinek vonzása, egyesítése, erjesztése következtében támadtak azok a magas fokú, benső hatású folyamatok, melyek a teljes, tökéletes egységet megvalósították. És e folyamatok központi szervül Kóma fejlődött ki. És vonzóereje a külső anyagokra a szerint lett mindig nagyobb és nagyobb, a mint folyton képesebbé vált és szervezetenleg alkalmasabban berendezkedett az anyagfölvétel folyamataira.

De mikor aztán Róma, a tömeges anyagáramlás folytán hatalmassá növekedett központi szerv, az ő újonnan áthasonított anyagait, az ő újonnan támadt óriási ható erejét az egész kulturszövet fölé kiterjesztette, voltaképp olyan szövet ellen támadt, a mely itt egy, ott más tekintetben, de többé-kevésbé mindenütt idegen volt az új synthesis iránt. Idegen bizonyos elemekkel szemben, mert itt-ott, egyszer az egyik, máskor a másik elem irányában végre sem volt berendezve, áthasonító folyamatokra. Idegen a saját összetételére nézve, mert majd itt, majd amott, önként végbement fejlődésének megfelelően, végre is más fajta összetételekre termett. De idegen volt az új synthesis egésze iránt is, mert a szövetben mindenütt az önként fejlett közvetítő formák szerint ment végbe bizonyos helyi egység kialakulása s nem egy általános, egységes erjedő folyamat következtében.

A míg eddigelé az anyagok elterjedése önként történt, az új anyagcsere elemei olyan módon létesítették folyamataikat, a mint a szövetnek egy és más helyt a saját különleges viszonyai szerint kialakult különleges hajlamai megkívánták, a mikor is mindenütt csak olyan anyagok találtak fölvételt, csak olyan folyamatok fejlődhettek ki, melyek az egyéneknek sajátlagosan megfeleltek, és nem juthatott érvényre semmi más

kulturállomány, semmi életfolyamat, semmiféle kulturkapcsolódás, csak a mely önként terjedt el a szövetben, s míg tehát eddigelé az anyagcsere egészen önkéntes volt — most a mindig hatalmasabban működő központi szerv miatt az anyagkeringés egész forradalma következett be; az előbbi önkéntes anyagcsere helyett, most ama központi anyag nyomult be mindenüvé erőszakosan; mert erőszakos volt, tekintve összetételét, tekintve vonatkozásait a szövet közkeletű önkéntes folyamatai irányában, és tekintve ható erőinek szertelenségét; erőszakos volt és mindenütt idegenül is hatott ez az új római-caesari kulturanyag.

Így nyomult be az egész kulturtestbe egy központi anyag; a hova csak eljutott, valami tekintetben mindenütt idegen volt azon életanyagokkal szemben, a melyek számára a szövet már berendezkedett, a mint saját önkéntes fejlődése megkívánta.

Ha pedig e fejtegetésünk helyes, meg kell találnunk a kulturtestben mindazokat az ismertető vonásokat, melyek akkor jelennek meg, mikor egy fiziológiai organizmusban olyan anyagi összetételek jutnak érvényre, a melyek neki idegenek.

Méray.